

Алесь Жук

Высякаюць ласы,
І няшчадна вытоптваюць боты
За дзялянкай дзялянку —
Верасы, і багун, і чарот,
На мяжы растапталі
Жывую яшчэ берасцянку,
Што будзіла над полем світанні
Штогод...

Сяргей Грахоўскі.

Алесь (Аляксандр Аляксандравіч) Жук нарадзіўся 1 красавіка 1947 года ў вёсцы Клешаў Слוצкага раёна Мінскай вобласці. Пісаць пачаў яшчэ ў школьныя гады. Першыя яго апавяданні з'явіліся ў рэспубліканскім друку, калі юнаку было 18 гадоў.

Алесь Жук скончыў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, займаўся літаратурнай творчасцю, працаваў у выдавецтве «Мастацкая літаратура», часопісах «Маладосць» і «Полымя», узначальваў штотыднёвік «Літаратура і мастацтва» і часопіс «Нёман».

Алесь Жук — адзін з арыгінальных і цікавых сучасных празаікаў, аўтар шматлікіх апавяданняў і аповесцей. Яго творы разнастайныя паводле жанраў і тэматыкі. У іх асэнсоўваюцца жыццёвыя, надзённыя праблемы, створаны адметныя чалавечыя характары, выяўляецца клопат пісьменніка пра лёс роднай зямлі. Алесь Жук — таленавіты мастак слова, які стварае яскравыя пейзажныя замалёўкі.

У 1982 годзе пабачыла свет кніга прозы Алеся Жука «Паляванне на Апошняя Жураўля».

1. Чаму пытанні экалогіі павінны хваляваць кожнага чалавека?
2. Да якіх змен (станоўчых ці адмоўных) у прыродзе прыводзіць меліярацыя¹? Як яна мяняе «твар» (аблічча) зямлі?

¹ *Меліярацыя* — сістэма мерапрыемстваў, накіраваных на паляпшэнне зямель шляхам асушэння або арашэння.

Стары бабёр

(Урывак з аповесці «Паляванне на Апошняга Жураўля»)

...Стары бабёр выправіўся ў дарогу цёмначы. Толькі недзе далёка на ўсходзе крыху абазначылася светласць на небе, але была яшчэ ноч, кароткая, летняя. Над вадою слаўся туманок, рэдкі, празрысты, які знікне адразу, як толькі прагляне сонца. Стары бабёр ціха, не плюскануў, выйшаў з-пад вады недалёка ад свае хаты, доўга прыслухоўваўся, паволі падгрэбваючы да невялікага астраўка. Вылез на яго, сядзеў, прыслухоўваўся і прыглядаўся.

Недалёка сонна крыкнула вадзяная курка, зашалпаталася ў траве, ціха, як незадаволеная, адазвалася на яе крык за трыснягом¹ крыжанка², і зноў усё супакоілася.

Стары бабёр яшчэ раз азірнуўся на хатку, сышоў з астраўка і паплыў, нячутна, толькі лёгка разыходзілася па вадзе хваля.

Плыў да самага берага, дзе пачыналася тупкае³ і куды яны, бабры, не любілі выходзіць. У іхняй калоніі былі накапаны норы, забалочана, і туды ніхто не мог дабрацца. Тут быў чысты бераг, палоска адкрытае, не захінутае нічым вады.

Стары бабёр доўга стаяў на месцы, прыслухоўваўся, потым усё ж быццам пераступіў мяжу, вылез на бераг, прысеў.

Тут віўся маленькі ручаёк. Выцякаў ён з крыніц за кіламетры два адсюль, з-пад двух вялікіх, як горы, узгоркаў. На адным з іх стаяў стары панскі будынак. Цяпер яго цяжка пазнаваць. Ён даўно перароблены пад школу. Некалі ў лагу ляжалі вялікія сажалкі⁴. Цяпер яны зараслі трыснягом, чаротам, але з іх выцякала вада, бегла ручаём, які пакрысе большаў і які перапынілі плацінаю невялічкага заводзіка, дзе рабілі газіраваную ваду. Нявычышчанае азерца густа зарасло трыснягом, толькі перад самаю плацінаю, на глыбейшым, быў плёс⁵. А далей, дзе ручаёк

¹ *Трыснёг* — вадзяная ці балотная шматгадовая расліна сямейства злакаў з каленчатым цвёрдым сцяблом і раскідзістай мяцёлкай.

² *Крыжанка* — дзікая качка.

³ *Тупкае* — тут: цвёрдая, утапаная зямля.

⁴ *Сажалка* — штучны вадаём.

⁵ *Плёс* — шырокі ціхі ўчастак ракі.

рабіў завоіны¹, у балотнай лагчыне, парослай алешнікам, яшчэ адну плаціну даўным-даўно паставілі бабры. Там, дзе яны забалоцілі сабе месца, і жыла іх невялікая калонія. З аднаго боку ад рэчачкі стаяў на ўзгорку бор, пад ім хат з пяць маленькае вёсачкі. І гэты заводзік. Сюды мала хто хадзіў, мала хто ездзіў, і яны жылі тут спакойна, без клопату. Хапала на іх і лазы, і карэньчыкаў, і травы. Тут была іх маленькая радзіма.

Але стары бабёр ведаў, што сюды яны прыйшлі. Прыйшлі з вялікае, прасторнае рэчкі, не раўня гэтаму раўчуку, які праз пяць кіламетраў прападае ў чыстым полі.

Сюды паўз лес, па глыбокай лагчыне, якою ўвесну, як на рацэ, шумела расталая вада, была дарога да вялікае рэчкі, дзе жылі спрадвеку вольна і неабсяжна бабры. Стары бабёр памятаў і ведаў гэта. Цяпер ён сабраўся пайсці туды. Ён шукаў дарогу да свайго прасторнага спрадвечнага пасялення.

Ісці трэба было цяпер. Стары бабёр адчуваў, што трэба ісці не пазней чым гэтым летам. Бо пазней невядома, ці астанецца ў яго сіла, каб прывесці туды маладую сваю сям'ю, пабудавацца і пакінуць іх там, на спрадвечным месцы. А зрабіць гэта можа толькі ён адзін, бо ён памятае пра тое, што яму расказвалі старыя бабры, яго бацькі, і толькі ён адзін можа знайсці дарогу.

Дарогу гэта яму трэба цяпер пазнаць, пазнаць тое месца, пра якое яму расказвалі старыя бабры, дзе было гэтак прасторна і адкуль іх выгналі вялікія машыны, якія не пакінулі на рацэ ні прысадаў, ні травы, ні самой глыбокай ракі. Тады яны пакінулі сваю радзіму. І ўвесь час яны расказвалі пра яе. І стары бабёр памятаў іх расказы. Стары бабёр хацеў вярнуцца назад, туды, дзе было гэтак вольна і шчасліва. А там, дзе вольна, здавалася, што і сіла будзе другая, і другое будзе здароўе, і там ён будзе жыць вечна.

Стары бабёр ішоў павольна, сапраўды старэчаю хадом, бо хадзіць бабры не любяць і не ўмеюць...

Стары бабёр выйшаў нарэшце з поплаву... За поплавам пачыналася ворная зямля. Поле. Пераступаючы палявую мяжу, ста-

¹ *Завоіна* — невялікая затока.

ры бабёр азірнуўся — ён быццам пераступаў у новы свет, чужы, з якога невядома, ці можна будзе вярнуцца. За ўсё жыццё стары бабёр нікуды далёка не хадзіў, тым больш не выходзіў у чыстае поле, з аднаго боку якога стаяў пахмуры ранішні лес. Яго аднолькава палохаў і лес сваёй дрымучасцю і непрыступнасцю, невядомасцю таго, што хавалася там, у яго прыцемненых шатах. Палохала і поле — сваёй адкрытасцю, раўнатаю, на якой нідзе няма вады, і таму схавацца яму, калі што, не будзе дзе.

Поле, на якое выйшаў стары бабёр, было засеяна лубінам. Густы, як дрот, калючы зялёнымі струкамі, ён як знарок забытваў падарожніка, калоўся. І тое, што спачатку нырнуў у лубін, як у ваду, цяпер не цешыла бабра. Цяпер ён зразумеў, што ў яго не стане сілы прабівацца скрозь гэты зараснік. Трэба было выходзіць з лагчыны да лесу, на горку. Але ён ведаў, што выходзіць туды небяспечна. Трэба ісці логам. І ён ішоў, пакуль неспадзявана не спатыкнуўся ў вымыты дажджавою вадою раўчук. Вада некалі прайшла тут нахабна, злажыла па дарозе лубін, намыла на яго пяску і пакінула пасярод поля, па лагчыне, пакручастую дарогу-прамыіну, над якою сыходзілася зялёнае поле.

Стары бабёр з палёгкаю ўздыхнуў — след вады не абмане, прывядзе да вады. Даўным-даўно, мабыць, тут, дзе гэта лагчына, цякла вялікая рэчка... Але гэта так даўно было, што памятае пра той час, мабыць, адна толькі зямля, больш ніхто не памятае...

У зялёным лубянішчы бабру здалася, што ён плыве ў зялёнай вадзе тае, даўняе, рэчкі і што яна прывядзе да вольнага спрадвечнага месца. Ён ішоў, упарта, цвёрда.

З-за цёмнага лесу пырснула першым променем ранняе летняе сонца...

...Стары бабёр з палёгкаю нырнуў пад густыя шаты алешніку, адкуль чутна была вада, знаёмы пах вільгаці. Тут, у зарасніку травы, крапівы і на макрэйшых месцах сітнягу, пачыналі сачыцца крыніцы. Бабёр ішоў паволі: дарога была закідана ламаччам, гразкая, і па тым тоненькім ручайку, які пракладвалі сабе крыніцы, нельга было яшчэ плысці. Але адыходзіць ад вады ён не мог: стары бабёр чуў, што побач вёска...

Неўзабаве алешнік парадзеў, сталі пападацца на дарозе сухія алешыны, і стары бабёр разумеў, што тут часта стаіць высокая вада. І зусім нечакана, яшчэ ў алешніку, перад ім пачалася вузкая, метры на паўтара, палоска чыстае вады, над якой нахілялася асака.

Стары бабёр амаль падбегам кінуўся да вады, ад радасці забыўшыся пра асцярогу, нырнуў, быццам не верыў, што скончылася яго сухая дарога. Амаль хвіліну ён плюхаўся, даваў нырца, нават фыркаў, так што адплыліся далей ад канавы ў зараснік травы і вастралісту са сваім вывадкам качкі.

Толькі калі нацешыўся, стары бабёр спахапіўся і ціха, так, што нават не аставалася на вадзе следу, паплыў на агледзіны возера.

Яно было невялікае. Стары бабёр спачатку абплыў, агледзеў азерца — адзіны таемны выхад з яго быў толькі ў крыніцу, па той канаве, з якое ён увайшоў у возера. Толькі адтуль і можна было сплавіць крыху дрэў.

Пасля агляду стары бабёр ужо ведаў, што ў возеры нямала жыве андатры.

Стары бабёр пакарміўся карэннем рагозу¹, травы, пераचाкаў, пакуль доўга — аж за абед пераваліла — купалася чародка хлапчукоў і купала прыведзенага з імі белага сабачку, які баяўся вады і адчайна, колькі ставала сілы, звінеў брэхам. Потым прыехаў на матацыкле чалавек і доўга хадзіў па грэблі, шлёгаў спінінгам па вадзе.

¹ *Рагóz* (рагóзнік) — шматгадовая травяністая балотная расліна.

Гэты плёскаў, шум, брэх, якія так моцна ішлі па вадзе, былі чутны з вёскі, турбавалі старога бабра, не давалі яму супакоіцца. Хаця і пакарміўся, выплаваўся ў вадзе, крыху адпачыў, ён адчуваў сябе тут усё ж няўтульна ў гэтым шумным суседстве.

Пасля абеду стары бабёр перайшоў грэблю і падаўся далей па крыніцы. Яна была яшчэ шырэйшая, пахла халодным, крынічным, жалезнаю рудою. Потым павузела, пацякла новаю вузкаватаю канаваю, над якой раслі роўныя і стройныя алешыны. Тут было далей ад вёскі, ціха, з аднаго боку ішло поле, з другога была пасеяна трава.

Стары бабёр спяшаўся ўслед за вадой. Яна нечакана вывела яго да лагчыны, парослай маладымі кустамі лазняку. У гэтай лагчыне і канчалася крыніца. За лагчынаю яна ручайком упадала ў роўна выкапаную, ужо старую, парослую па берагах лебядою і высокім чырванаватым драсёнам¹ канаву.

Над самаю вадой ў канаве густа сышлася трава. Стары бабёр пайшоў услед і за гэтай вадой. Па дарозе ён спалохаў чародку курапатак, якія карміліся ў зарасніках лебяды, крапівы і драсёну.

Па гэтай канаве стары бабёр дайшоў да большай, з зарослымі травою берагамі. Канава была крышку шырэйшая, у ёй можна было і плысці, таму стары бабёр апусціўся ў вадку і паплыў насустрач халоднай плыні.

Выйшаў ён з канавы на бераг там, дзе агледзеў купчастыя зараснікі лазняку. Там ён знайшоў на запруджанай паводкаю канаве многа трыснягу, рагозніку і травы. Непадалёку дзічалі некалішнія кар’еры, у якіх капалі торф.

На гэтай канаве і пераначаваў стары бабёр. Назаўтра ён яшчэ раз абышоў і абгледзеў усё навокал, пасля гэтага сабраўся і тою ж самаю дарогаю пайшоў назад... Вярнуўся дадому і прывёў з сабою на новае селішча двух маладых баброў.

1. Вы прачыталі твор, у якім галоўны герой — стары бабёр. Як абмаляваны гэты персанаж? Якія якасці бабра раскрываюцца праз яго паводзіны? Каго ён вам нагадвае?

¹ Драсён — травяністая, звычайна аднагадовая расліна сямейства драсёнавых.

2. Якім паказвае пісьменнік жыццё бабрынай сям'і? Знайдзіце апісанне малой радзімы бабровой калоніі і выразна прачытайце гэты ўрывак.
3. Чым не задавальняла баброў іх жылло? Чаму стары бабёр вымушаны быў выправіцца ў рызыкаўную вандроўку?
4. Раскажыце пра даўнія ўспаміны бабра, што цешылі яго і ад якіх небяспечная дарога рабілася неабходнай і жаданай. Пракаменціруйце радкі: *Стары бабёр хацеў вярнуцца назад, туды, дзе было гэтак вольна і шчасліва. А там, дзе вольна, здавалася, што і сіла будзе другая, і другое будзе здароўе, і там ён будзе жыць вечна.*
5. Хто вінаваты ў тым, што ў жыцці баброў не стала спакою? Як пра гэта гаворыцца ў творы?
6. Якое выйсце знайшоў стары бабёр для сваёй сям'і? Зачытайце адпаведныя радкі.
7. Пісьменнік выразна абмаляваў паводзіны і характар гаспадара бабровага сямейства. Якія пачуцці жывой істоты ён выяўляе і як перадае іх?
8. Адшукайце вобразна-выяўленчыя сродкі мовы, выкарыстаныя аўтарам з мэтай зрабіць апісанні прыроды жывымі, зрокава выразнымі, яркімі.
9. Для чаго пісьменнік выкарыстоўвае памяншальна-ласкавыя словы (*туманок, хатка, ручаёк* і інш.)? Якія пачуцці яны дапамагаюць выказаць?
- 10. Прачытайце найбольш яркія пейзажныя замалёўкі. Пастарайцеся ўявіць краявід або вобраз паводле таго ці іншага апісання. Падрыхтуйце сваю ілюстрацыю да твора, дайце ёй назву.
11. Дакажыце на прыкладах з тэксту, што Алесь Жук — глыбокі знаўца жывой прыроды.
12. Вызначце тэму і мастацкую ідэю твора.
- 13. Падрыхтуйце план твора: падзяліце яго на сэнсава закончаныя часткі, прыдумайце ім загаловкі.
14. Што, на вашу думку, аб'ядноўвае творы Івана Пташнікава «Алені» і Алеся Жука «Стары бабёр»?
- 15. Падрыхтуйце вуснае выказванне «Зямля мая — зялёны дом».
- 16. Прачытайце артыкул «Бабры», адкажыце на пытанне.